

ŽAVINTA SIDABRAITĖ

Kristijono Donelaičio atminties paveldas

Domas Kaunas, *Kristijono Donelaičio atminties paveldas: Studija*, Vilnius: Akademinei leidyba, 2016, 472 p. ISBN 978-9955-33-696-9

Jubiliejiniai Kristijono Donelaičio metai atnešė nemenką akademinį derlių. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidykla išleido dvi svarias Donelaičio kūrybą analizuojančias monografijas: Dalios Dilytės *Kristijono Donelaičio pasakėčios*¹ ir Vaido Šeferio *Kristijono Donelaičio Metų rišlumas*². Jau gerokai nutilus jubiliejinių metų šurmuliui, 2016 m. sulaukėme solidaus straipsnių rinkinio *Kristijono Donelaičio reikšmės*³, o tų pačių metų pabaigoje – ir gausiai iliustruotos žinomo Mažosios Lietuvos knygos tyrėjo Domo Kauno studijos *Kristijono Donelaičio atminties paveldas*. Ją sudaro trys skirtingus donelaitikos aspektus tiriančios dalys: pirmoje grindžiama Donelaičio asmeninės bibliotekos egzistavimo tikimybė ir teikiama jos hipotetinė rekonstrukcija (p. 45–128), antroje tiriama jo kūrinų leidyba ir recepcija 1818–1918 m. (p. 129–220), trečioje – atminimo įprasminimas Prūsijos valstybės laikais (p. 221–394).

¹ Dalia Dilytė, *Kristijono Donelaičio pasakėčios*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014.

² Vaidas Šeferis, *Kristijono Donelaičio Metų rišlumas*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014.

³ *Kristijono Donelaičio reikšmės*: Straipsnių rinkinys, sudarė Mikas Vaicekuskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016.

Simptomiška, kad Domo Kauno studija ir vėlesnius Donelaičio recepcijos etapus tiriantys Viktorijos Šeinos bei Nerijos Putinaitės straipsniai išėjo tais pačiais 2016 m. Tai tarsi priminimas, kad jubiliejinių minėjimų ir renginių gausa taip ir neišsprendė bene opiausios tautos ir jos santykio su savo Pirmuoju Poetu problemos: Donelaitį „turime“, žinome, bet ar skaitome? Kokios aplinkybės lėmė, kad visuotinai pripažinus neginčijamą Donelaičio genijų, didžiąjai daliai tautos jis iškyla tik mokyklos laikų prisiminimuose (beje, neretai ir ne pačiuose maloniausiuose)? Kultūrinis Donelaičio kitoniškumas ir kūrinuose kelti aukšti moraliniai reikalavimai ne tik svetimiesiems, bet ir saviesiems lėmė tam tikrą jo kūrybos „nepatogumą“ visais mūsų tautos istorijos etapais.

Viktorija Šeina, aptardama Donelaičio kūrybos pripažinimo kelią tarpukario Lietuvoje, tiesiogiai jį sieja ne su simpatijos ir poreikio, bet su prievartos paradigma: „Per palyginti trumpą dvidešimties nepriklausomybės metų laikotarpį iš pavienių filologinių studijų objekto Donelaitis virto privalomuoju mokyklinės programos autoriumi, kurio tekstus mintinai deklamavo visi to meto Lietuvos moksleiviai.“⁴ Tačiau intensyvų prievartinės kanonizacijos procesą, pasak tyrėjos, sunkino kultūrinis Donelaičio „kitoniškumas“, kurį reikėjo koku nors būdu pateisinti arba „retušuoti“⁵. Apie nomenklatūriškai selektyvią, atvirai iškreiptą, kūrinių gyvybę žudančią Donelaičio kūrybos recepciją sovietmečiu rašo Nerija Putinaitė analizuodama 250-ųjų Donelaičio metinių minėjimo aplinkybes: „Jubiliejiniiais metais Donelaičio *Metai* buvo užkloti storu tarybinių reikšmių sluoksniu. Nuolat kartoti ir įtvirtinti tarybiniai įvaizdžiai „saugojo“ (galbūt net iki šiol) nuo spontaniškų ar alternatyvių interpretacijų.“⁶

Nuoseklūs Kauno tyrimai parodo, koks nelengvas buvo (yra?) Donelaičio kūrybos kelias į lietuvių širdis nuo pat pirmosios publikacijos 1818 m. Štai praėjus 200 metų nuo poeto gimimo, slaptasis valdžios tarėjas, Karaliaučiaus

⁴ Viktorija Šeina, „Tarpukario Donelaitis“, in: *Kristijono Donelaičio reikšmės: Straipsnių rinkinys*, sudarė Mikas Vaicekuskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016, p. 162.

⁵ *Ibid.*, p. 162.

⁶ Nerija Putinaitė, „Kristijono Donelaičio 250-ųjų metinių minėjimas 1964 m.: veiklūs inteligentai, nematomas Sniečkus ir suklastotas Donelaitis“, in: *Kristijono Donelaičio reikšmės: Straipsnių rinkinys*, sudarė Mikas Vaicekuskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016, p. 249.

universiteto rektorius, žinomas baltistas ir lituanistas profesorius Adalbertas Becenbergeris (Adalbert Bezzenberger, 1851–1922) 1914 m. sausio mėnesį skaitytame pranešime išreiškė abejonę, ar Donelaitis gali būti vadinamas tautos poetu. Jis nedaug apsirikdamas ironiškai klausė: ar atsirastų bent keli tuzinai tautiečių, kurie jo raštus yra skaitę? (p. 365). Domas Kaunas su kartėliu pripažįsta, kad jo atliktas tyrimas patvirtino Becenbergerio, vėliau ir kitų vokiečių mokslininkų abejonų pagrįstumą: „Didžiosios Lietuvos lietuviams, išskyrus mažai saujelei, Donelaitis iš esmės buvo nežinomas ir jo kone iki Nepriklausomos Lietuvos atkūrimo 1918 m. nesisavino“ (p. 17).

Kaip minėta, pirmoji studijos dalis nėra tiesiogiai susijusi su Donelaičio recepcija. Pristatydamas asmeninės Donelaičio bibliotekos rekonstravimo galimybes, autorius pripažįsta, kad sumanymas gana rizikingas. Nors nėra abejonės, jog tokia biblioteka turėjo egzistuoti, tačiau patikimų paties poeto, amžininkų ar mokslininkų patvirtinimų šia tema nėra, tad imamasi iš naujo kritiškai vertinti ikšiolinių tyrėjų išvalgas, ieškoti galimybių naujai šaltinių interpretacijai. Analizuojama ir bendroji to meto kultūrinė situacija Prūsijos Karalystėje, būsimųjų kunigų studijų Karaliaučiaus universitete aplinkybės, kaimo kunigų darbo bei gyvenimo Rytų Prūsijoje ypatybės. Bandant atsakyti į klausimą, kokio dydžio galėjo būti biblioteka, dėmesys atkreipiamas į Donelaičio asmenybės unikalumą: jis buvo ne tik pareigingas kunigas, bet ir giesmių, poezijos kūrėjas, talentingas mechanikas, sodininkas, aktyvus statybų iniciatorius ir vykdytojas. Platūs polinkiai galėjo lemti ir kiek gausesnė nei vidutinė biblioteką, kurioje, be privalomų religinių raštų – Biblijos, giesmynų, katekizmų, agendų, pamokslų rinkinių, turėta galbūt ir mechanikos, sodininkystės, kalbotyros bei grožinės literatūros veikalų.

Aptardamas Donelaičio asmeninės bibliotekos sudėtį, Kaunas atkreipia dėmesį į Franco Oskaro Tecnerio (Franz Oskar Tetzner, 1863–1919) paliudijimą apie Tolminkiemio klebonijoje rastą Pilypo Ruigio (Philipp Ruhig, 1675–1749) veikalą⁷. Studijos autorius daro prielaidą, kad tai galėjęs būti Pilypo Ruigio ir jo sūnaus Povilo Frydricho Ruigio (Paul Friedrich Ruhig, apie 1725–1781) veikalų leidybinis konvoliutas, sudarytas iš lietuvių–vokiečių ir vokiečių–

⁷ F[ranz Oskar] Tetzner, H[elene] Tetzner, *Dainos. Litauische Volksgesänge, mit Einleitung, Abbildungen und Melodien*, Leipzig: Druck und Verlag von Phillip Reclam jun., [1897], p. 28.

lietuvių kalbų žodyno *Littauisch-Deutsches und Deutsch-Littauisches Lexicon* (1747), traktato apie lietuvių kalbą *Betrachtung der Littauischen Sprache, in ihrem Ursprunge, Wesen und Eigenschaften* (1745) ir lietuvių kalbos gramatikos *Anfangsgründe einer Littauischen Grammatick* (1747) (p. 95–96). Patvirtinimas, kad Donelaitis turėjo bičiulio Pilypo Ruigio parašytą studiją apie lietuvių kalbos ypatybes, manytume, labai svarbus svarstant klausimą apie poeto apsisprendimą rašyti lietuviškai. Pritartina Kauno minčiai, jog grįžus į Prūsijos Lietuvos kaimą „[g]imtosios kalbos Donelaičiui tikriausiai teko mokytis kone iš naujo, nes svetimoje Karaliaučiaus aplinkoje praleisti vaikystės, paauglystės ir mokslo kolegijoje metai ją prislopino“ (p. 65). Ruigio studija, kurioje remiamasi lietuvių ir senosios graikų kalbos leksikos panašumu ir teigiama, kad lietuvių kalba kilusi iš senosios graikų kalbos⁸, Donelaičiui galėjo tapti postūmiu išmėginti poetinės kūrybos galimybes lietuvių kalba, prilygtančia garbingai graikų kalbai savo senumu, o sykiu tarsi ir atkartoti Homero kūrybinį aktą – sukurti pirmąjį lietuvių tautos epą.

Kitas ne mažiau svarbus Tecnerio paliudijimas yra apie Tolminkiemio klebonijoje rastą didelį karališkosios valdžios išleistų informacinių dokumentų rinkinį. Neabejodamas, kad valdžios įsakai buvo kaupti klebonijose, Kaunas imasi apibrėžti Tolminkiemyje galimai turėtus lietuviškus įsakus, paliepinimus, perspėjimus ir pamokymus. Priskaičiuoja beveik 60 vienetų (p. 102). Įsakuose atsispindintys Prūsijos Karalystės siekiai, gyventojų kasdienybės aktualijos persismelkė ir į Donelaičio kūrybą: „[v]aldžios įsakų, paliepinimų, perspėjimų ir pamokymų vaidmenį Donelaičio gyvenime ir kūryboje patvirtina *Metų turinys*“ (p. 106). Be studijoje paminėtų 12 dokumentų, kurių turinys daugiau ar mažiau juntamas poemoje, reikėtų atkreipti dėmesį dar į keletą. Be jokios abejonės, Donelaičio kūriniuose atsispindi valdžios siekiai apriboti valstiečių

⁸ Pilypas Ruigys dalyvavo XVIII a. pradžios polemikoje dėl lietuvių kalbos, buvo Michaelio Merlino (Michael Mörlin, 1641–1708) idėjų šalininkas. 1706 m. Jono Šulco (Johann Schultz, apie 1684–1710) verstų Ezopo pasakėčių rinkiniui parašė eiliuotą prakalbą, kurioje palaikė Merlino programą (*Jono Šulco Ezopo pasakėčios*, parengė Liucija Citavičiūtė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, p. 34, 88–89). Ruigys 1708 m. lotyniškai parašė traktatą, apie 1735 m. jį atnaujino pavadindamas *Meletema Lingvam Lituanicam* (*Lietuvių kalbos meletema*), vėliau išvertė į vokiečių kalbą, papildė ir 1747 m. išleido kaip *Betrachtung der Littauischen Sprache, in ihrem Ursprunge, Wesen und Eigenschaften* (plačiau žr. Pilypas Ruigys, *Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimas*, parengė Vytautas Jurgutis, Valerija Vilnonytė, Vilnius: Vaga, 1986).

girtuokliavimą. Tokie įsakai Prūsijoje kartoti nuolat. Šiandien mums lietuviški žinomi du, išėję 1739 ir 1778 m.⁹ Girtuoklystės prevencijos įsakuose dėmesys koncentruojamas į socialinius padarinius: girtuokliai nusigyvena ir praranda ūkius; praradę nuovoką, žiauriai elgiasi su arkliais. Dėl to valdžia ėmėsi netgi riboti valstiečių judėjimo laisvę. Štai 1739 m. įsake nurodoma būrams po turgaus miestuose ar bažnytkaimiuose pasilikti ne ilgiau kaip iki pirmos valandos po pietų, ypatingam reikalui esant – iki antros, o sekmadieniais, saugantis „nū Priffirijimmo bey bjaurôs Girtyftês“, iš karto po mišių vykti namo¹⁰. Donelaitis *Metuose* taip pat nepalankiai vertina būrų keliones į miestą (prisiminkime nesėkmingą Plaučiūno „išvyką“ į Karaliaučių „Vasaros darbuose“) bei jų užsiėdėjimus karčemosė sekmadieniais.

Galima atsekti dar porą Prūsijos valdžios diegtų nuostatų, su kuriomis Donelaitis savo kūryboje netiesiogiai diskutavo. Pirmiausia minėtinas 1724 m. įsakas, draudžiantis būrams avėti vyžomis einant baudžiamą ar vykstant į miestą¹¹. Kaip žinome, *Metuose* vyžos – ne tik įprastas, bet ir lietuvininkų tapatybę liudijantis apavas¹². Vyžomis avintis lietuvininkas – doras, pagal Dievo įsakymus gyvenantis lietuvininkas, o kurdėmis ar „sopagais“ – pasaulio tuštybės besivaikantis, moraliai pažeistas bendruomenės narys.

Metų tekstas netiesiogiai diskutuoja ir su valdžios įsakais, griežtai draudžiančiais elgetauti. Šiandien mums žinomas 1748 m. balandžio 28 d. įsakas, atkartojantis daugelį anksčiau šia tema leistųjų. Juo ne tik draudžiama elgetauti, bet ir nurodoma, jog jokia priežastis, netgi gaisras, negali būti pateisinama prašyti išmaldos. Be to, kiekvienam, sugavusiam elgetą ir atvedusiam jį į valdžios įstaigą, žadamas net atlygis¹³. Donelaitis *Metuose* laikėsi valdžios diegtos paradigmos – perdavė atsargaus elgesio su ugnimi taisyklės, nuolat skatino būti rūpestingus ir darbščius, kita vertus, pripažino, kad elgetystė nėra vien socialinis reiškiny. Akivaizdi dosningojo *Metų* Krizo ir biblinio

⁹ Abu įsakai publikuoti leidinyje *Prūsijos valdžios gromatos, pagraudenimai ir apsakymai lietuviams valstiečiams*, sudarė Povilas Pakarklis, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1960, p. 144–146, 331.

¹⁰ *Ibid.*, p. 145.

¹¹ *Ibid.*, p. 83–86.

¹² Darius Kuolys, „Apie Kristijono Donelaičio *Metus*“, in: Kristijonas Donelaitis, *Metai*, sudarytojas Gytis Vaškešius, (*Gyvoji poezija*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 16.

¹³ *Prūsijos valdžios gromatos, pagraudenimai ir apsakymai lietuviams valstiečiams*, p. 25–26.

Jobo paralelė – nuo gausos prie visiško neturto ir apleistumo. Krizo likimu Donelaitis tarsi patikrina oficialiojo Švietimo epochos optimizmo ribas: savo sumanumu ir darbštumu Krizas susikūrė gerovę (apsišvietusio monarcho valdoma valstybė leidžia „prasimušti“), tačiau visko neteko per vieną naktį. Ir nei pats žmogus, nei valstybės kuriama socialinė sistema čia nieko negali pakeisti. Yra dieviškasis planas ir Jo laiminanti (arba ne) „rankelė“. Metafizinę nenuspėjamos lemties, amžinės žemiškosios neramybės reikšmę elgetavimas įgyja ir „Rudenio gėrybių“ dalyje, fantasmagoriškame Dočio kūrės epizode. Kūrės garsai sugriauna pastatus ir pulkus būrų paverčia savo namų neturinčiais elgetomis, kurie klaidžioja rudenį po šaltus laukus. Dieviškios lemties baugumas kaip rudens žvarba perima visus kaulus. Priežastis žmogui nežinoma, protu nesuvokiama, racionaliai nepaaiškinama, taigi įsakais nevaldoma ir nesuvaldoma. Donelaičio ir oficialiųjų Prūsijos valdžios raštų dialogas dar laukia išsamaus tyrimo.

Bibliotekos rekonstrukcijai skirta studijos dalis baigiama sąrašu lietuviškų leidinių, galėjusių būti Donelaičio asmeninėje bibliotekoje. Domo Kauno prielaidas ir daromas atsargias išvadas patvirtina naujausi Dariaus Baraso archyvinių dokumentų tyrimai, pristatantys kai kurių XVIII a. Rytų Prūsijos bažnyčių bibliotekų katalogus¹⁴. Jo tyrimas, be kita ko, rodo, kad Kintų kunigas Vilhelmas Vitichas (Wilhelm Wittich, 1669–1718, nuo 1689 m. adjunktas, 1699 m. ordinuotas kunigu, dirbo iki mirties) bibliotekos formavimo požiūriu buvo vienas aplaidžiausių Prūsijos kunigų: bažnyčios vizitacijos aktas liudija, kad 1704 m. jo turėtos tik trys (!) knygos¹⁵. O štai studijoje publikuojamo jo paveikslo fone matome gausią, keliasdešimties tomų biblioteką (p. 52). Tokia paveikslo kompozicija liudytų, kad kunigas tuomet suvoktas kaip knygos žmogus, intelektualas, tad gausi asmeninė biblioteka buvo prestižo dalykas.

Kitos dvi studijos dalys iš esmės skirtos Donelaičio asmens ir kūrybos pripažinimo etapų analizei. Kaunas teigia, jog asmenybės pripažinimas atėjo dar jam esant gyvam. Autoritetą įtvirtino tokie prigimties ir gyvenimo būdo savitumai kaip ankstyva branda, mokslumas, racionalus protas, drąsa, kūry-

¹⁴ Darius Barasa, „Evangelikų dvasininkų savišvietos ir savarankiško tobulėjimo galimybės: bažnyčių bibliotekos Prūsijoje XVI–XVIII a.“, in: *Vertybių transformacijos: Baltijos regiono rytinė pakrantė XIII–XVIII amžiais*: Kolektyvinė monografija, sudarytojas S. C. Rowell, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2015, p. 162–197.

¹⁵ *Ibid.*, p. 192.

bingumas, išradingumas bei originalumas (p. 223). Kauno nuomone, Donelaičio asmenybės ir kūrybos svarbos suvokimo trajektorijoje skiriamą riba tapo Pirmasis pasaulinis karas. Jis Donelaičio pripažinimo kelią padalijo į du etapus: pirmajame vyravo filologijos ir etnologijos mokslų interesas, antrajame – atsikūrusios nepriklausomos Lietuvos valstybės pareiga saugoti ir aktualinti kūrybinį tautos paveldą (p. 240).

Antrojoje studijos dalyje „Kūrinių leidybos Prūsijos laikais paveldas“ analizuojama ankstyvoji Donelaičio kūrybos recepcija. Tyrimo objektas – iki 1918 m. publikuoti jo kūriniai. Čia gana išsamiai aptariami pirmieji Martyno Liudviko Rėzos (Martin Ludwig Rhesa, 1776–1840) (1818), Augusto Šleicherio (August Schleicher, 1821–1868) (1865), Georgo Heinricho Ferdinando Neselmano (Georg Heinrich Ferdinand Nesselmann, 1811–1881) (1869) parengti Donelaičio kūrinių leidimai, jų viešinimas, egzempliorių sklaida ir būklė. Kruopščiai analizuojamos spaudiniuose rastos marginalijos. Įdomu, pavyzdžiui, kad vieną iš Šleicherio išleistų Donelaičio raštų *Litauische Dichtungen* egzempliorių savo asmeninėje bibliotekoje turėjo Vincas Kudirka (1858–1899), Antanas Baranauskas (1835–1902), Petras Vileišis (1851–1926), Eduardas Volteris (1856–1941) bei kiti žymūs lietuvių kultūros ir visuomenės veikėjai.

Atskira potėmė skirta Donelaičio pasakėčių publikacijoms: Martyno Liudviko Rėzos (1824) ir Simono Stanevičiaus (1799–1848) (1829) parengtiems rinkiniams, taip pat Donelaičio pasakėčių publikavimo kalendoriuose bei vadovėliuose istorijai. Išsamiai, netgi gilinantis į detektyvines istorijas apie lietuviškų knygų platinimą spaudos draudimo metais, aprašomas Antano Jankaus spaustuveje 1891 m. lotyniškais rašmenimis išleistų *Pavasario linksmybių* likimas, paliečiama pirmojo raštų leidimo *Kristijono Donelaiczio Rasztai*, pasirodžiusio 1897 m. Amerikoje, rengimo ir sklaidos istorija. Autorius apgailestauja, kad nors leidimai buvo profesionalūs, Donelaičio kūryba Prūsijos Lietuvos lietuvių iš esmės nepasiekė ir reikšmingesnės įtakos kultūrai nepadarė. Mažai dėmesio jam skyrė ir Didžiosios Lietuvos tautinio sąjūdžio veikėjai, nors palyginti daug iškilių asmenybių – Antanas Baranauskas, Jonas Basanavičius (1851–1927), Jonas Biliūnas (1879–1907), Simonas Daukantas (1793–1864), Jonas Jablonskis (1860–1930), Vincas Kudirka, Jonas Šliūpas (1861–1944) ir kiti – juo rėmėsi siekdami intelektualinės brandos, mokslinio, kultūrinio ir visuomeninio pripažinimo (p. 220). Dėl permainingų ir

sudėtingų laikų šių dienų atminties institucijų saugyklas pasiekė nedaug pirmųjų leidimų egzempliorių, tad juos turėtume ypač branginti.

Didžiausia yra trečioji, atminties įprasminimo tradiciją analizuojanti studijos dalis. Donelaičio asmenybės pripažinimą paskatino XIX a. antroje pusėje suklestėjusi kraštotyros istoriografija, kurios veikaluose, be kitų dalykų, domėtasi ir Donelaičio biografija. Tačiau tikru pripažinimo proveržiu Kaunas laiko patekimą į įvairių Europos šalių enciklopedijas. Jo tyrimo duomenys rodo, kad pirmiausia Donelaitis pateko į lenkų, vėliau į vokiečių, prancūzų, latvių ir rusų enciklopedijas (p. 233–240).

Vis dėlto daugiausia dėmesio šioje studijos dalyje skiriama istorijai, rodančiai pastangas įprasmininti Donelaičio asmenį materialiais paminklais. Autorius čia išskiria tris svarbiausias datas – 1885, 1896 ir 1914 m. 1885-aisiais *Tilžės keleivyje* buvo pirmą kartą paviestas sumanymas statyti paminklą Donelaičiui. Deja, pasirodžius dar kelioms publikacijoms lietuvininkų spaudoje, ši iniciatyva tyliai užgeso. 1896 m. vokiečių filologo, Donelaičio biografijos ir kūrybos tyrėjo Franco Oskaro Tecnerio iniciatyva poeto gimtuosiuose Lazdynėliuose atidengtas pirmasis paminklas – paprastas lauko akmuo. Dėl aktyvaus viešinimo žiniasklaidoje šis aktas tapo postūmiu Prūsijos Lietuvos lietuviams Donelaitį pripažinti kaip tautinį poetą ir jų tautinės savimonės reiškęją. Kauno nuomone, paminklas tapo ir signalu tautiniam Prūsijos Lietuvos lietuvių sąjūdžiui artėti politinio sąjūdžio link (p. 392).

Aukščiausia Donelaičio atminimo įprasminimo pakopa pasiekta Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse. Akstiną davė artėjanti poeto 200-oji gimimo sukaktis. Paminklu, kaip Prūsijos Lietuvos lietuvių tautinio ir politinio brandumo įrodymu, 1913–1914 m. ėmė rūpintis lietuvių politinio sąjūdžio vadovai. Tam tikslui įkurtas Komitetas Donelaičio paminklui statyti. Jis sumanytas kaip visų trijų tautos dalių – Prūsijos, Didžiosios Lietuvos ir išeivijos – bendrų pastangų ir vienijimo aktas. Komitetas išleido atsišaukimą, kurio tikslas – pradėti ir užtikrinti lėšų kaupimo kampaniją. Atsišaukimas paskelbtas *Prūsų Lietuvos savaitraštyje* 1913 m. gruodžio 19 d., o atskiru leidiniu išspausdintas 1914 m. pradžioje. Tai pirmas Prūsijos Lietuvos lietuvių bandymas sutelkti visą lietuvių tautą. Dėl visuomeninės kultūrinės svarbos studijoje pateikiama atsišaukimo faksimilė ir perrašas (p. 309–312), pridedant autoriaus sudarytą ir šiandieniais duomenimis papildytą abėcėlinį Komiteto narių sąrašą (jį sudaro 56 pavardės, p. 320–327). Deja, Komiteto sumanymas pastatyti Donelaičiui

paminklą dėl nepalankios politinės situacijos, pačių veikėjų susiskaldymo bei kitų priežasčių taip pat nebuvo realizuotas. Vis dėlto Kaunas pastangas vertina teigiamai, nes jos stipriai aktyvino kultūrinį, visuomeninį ir politinį lietuvių gyvenimą, tapo svarbiu lietuviškosios veiklos katalizatoriumi (p. 393).

Kaunas įsitikinęs, kad paminklo Donelaičiui klausimas lieka aktualus ir šiandien, todėl studijoje pasako aiškia poziciją dėl kontraversiškai vertinamo paminklinio monumento, pastatyto 2003 m. etnografinėse Bitėnų kapinėse (p. 385–390).

Studiją papildo priedai. Čia sudėti lietuviškų ir vokiškų 1896–1914 m. dokumentų, susijusių su Donelaičio paminklo statymu Lazdynėliuose ir ant Rambyno kalno, perrašai. Vokiškų dokumentų perrašus ir vertimą į lietuvių kalbą parengė Vilija Gerulaitienė.

Knyga parašyta aiškia, vaizdinga kalba. Vis dėlto antroje ir trečioje dalyje atsiranda redagavimo skubos žymių: painių sakinių, nesuderintų linksnių ar tiesiog korektūros klaidų. Apmaudu, kad viena jų liko turinyje ir poskyrio antraštėje: „Politinė sueiga Rambyne: 1914 m. [turėtų būti 1913 m.] rugpjūčio 3 d.“ (p. 7, 280).

Ir baigiant keletas sakinių apie knygą kaip meno kūrinį. Pratarinėje sakoma, jog knyga nuo pat pradžių planuota ir rengta kaip iliustruotas leidinys (p. 20). Iš tiesų iliustracijų gausa maloniai stebina – recenzijos autorė priskaičiavo netoli pusantro šimto. Tai asmenų, vietovių, architektūros, mažosios architektūros paminklų, spaudinių viršelių bei antraštinių puslapių nuotraukos, atvirukai, dokumentų faksimilės ir kt. Neginčytina pačių iliustracijų vertė. Tarp jų yra tokių unikumų kaip paminklinio akmens Lazdynėliuose statytųjų nuotrauka (1896, originalas saugomas Rusijos mokslų akademijos archyvo Sankt Peterburgo filiale, p. 250–251), Jono Jokūbo Kvanto (Johann Jacob Quandt, 1686–1772) 1763 m. vokiško giesmyno prabangaus įrišo nuotraukos (p. 86–87), pirmojo Kintų evangelikų liuteronų bažnyčios kunigo Vilhelmo Viticho paveikslo, dingusio iš bažnyčios apie 1991–1992 m., paties autoriaus 1975 m. daryta nuotrauka (p. 52) ir pan. Suprantama, kad tokią medžiagą gausą suvaldyti nebuvo paprasta, tačiau knygos dailininkui Alfonsui Žviliui puikiai pavyko pasiekti teksto ir vaizdo dermę.

Domo Kauno studija – tai atviras kreipimasis į akademinę bendruomenę perimti estafetę: toliau tirti, rinkti, saugoti su Donelaičiu susijusį paveldą ir rūpintis materialiuoju jo atminimo įamžinimu.